

ФОРОБИЙ-ФАЙЛАСУФ, ЭНЦИКЛОПЕДИЯЧИ ОЛИМ

Тайёрлади **М.Давранова.**

Ушбу мақолада Ал Фаробий Абу Наср ибн Муҳаммад — файласуф, энциклопедиячи-олим, астроном, математик, ўрта асрлар Шарқ медеми, шарқ арастучиларининг асосий вакилларида бири бўлган. Иккинчи устоз (Арастудан кейин) номига эга бўлган улуғ намоянда ҳақида баён қилинади.

Фаробий унинг таҳаллуси бўлиб, тўлиқ номи Абу Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Ўзлуғ Тархон — жаҳон маданиятига катта ҳисса қўшган Марказий осийлик машҳур файласуф, қомусий олим. Ўрта асрнинг бир қанча илмий ютуқлари, умуман Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида тараққийпарвар ижтимоий-фалсафий тафаккур ривожини унинг номи билан боғлиқ. Фаробий ўз замонаси илмларининг барча соҳасини мукаммал билганлиги ва бу илмлар ривожига катта ҳисса қўшганлиги, юнон фалсафасини шарҳлаб, дунёга кенг танитганлиги туфайли Шарқ мамлакатларида унинг номи улуғланиб, «Ал-Муаллим ас-соний» — «Иккинчи муаллим» (Аристотелдан кейин), «Шарқ Арастуси» деб юритилган.

Ал Фаробий 870 йил (бошқа маълумотларга кўра 872 йил) Сирдарёдаги Арис дарёси чуқурлигида жойлашган (замонавий Қозоғистон чегараси) Восиж шаҳрининг Фароба тумани атрофида дунёга келган. У имтиёзли табақага тегишли туркийлар оиласидан. Тўлиқ исми Абу-Наср Муҳаммад Ибн Муҳаммад Ибн Тархон Ибн Узлаф ал-Фаробий ат-Туркий.

Дунёни билишга интилиб, ал Фаробий она ерини тарк этади. Бир маълумотга кўра, у ўспиринлик даврида, бошқа маълумотларга кўра қирқ ёшларида кетган. Ал Фаробий Боғдод, Хоррун, Қоҳира, Дамашк, Алеппо ва Араб халифатининг бошқа шаҳарларида бўлган.

Ҳаётининг кўп йилларини у араб халифатининг сиёсат ва маданият маркази ҳисобланмиш Боғдодда ўтказган. Бу ерда у “Байт ул ҳикмат” арбоблари ишларини, юнон муаллифларининг таржималарини ўрганиб, ўз билимларини пухта бойитади,

таниқли олимлар билан танишиб, вақти келганда, ўзининг юқори ахлоқи ва тафаккури билан улар орасида етакчи ўринни эгаллайди. Айнан шу ерда унга “Муаллим Ассана”, яъни Иккинчи устоз (Арастудан кейин иккинчи, дея назарда тутилган) мақоми берилган.

Ҳақиқатдан ҳам, уларни кўп нарса бирлаштиради: илмий қизиқишлари кенглиги ва кўп қирралиги, борлиқ ва унда инсоннинг ўрнини фалсафий тушунишга интилиш, “барча маъқуллаган фикр”га, халқнинг кундалик донолигига яқинлашиш кабилар. Фаробий аввалроқ юнон ўтмишдоши ишлаб чиққан мантиқ фанига мустақил равишда ҳисса қўшган. Ўзига хос ва дадил фалсафий дунёқарашлари жамият фикрига қатъиян қарши, юнон фалсафаси ва илмини бутунлай қабул қилишга ноқобил бўлган. Даврнинг баъзи хурофотларига тўғридан-тўғри таъналари эса кўп одамларнинг унга нисбатан бидъатликда ва диндан четлашганликда айблаларига сабаб бўлган. Аслида, унинг фикрлашида бутунлай мустақиллик намоён этилган бўлиб, кейин ҳам ўз эътиқодида қатъий турган.

Ал Фаробий Боғдодга келишидан аввал турк ва бошқа тилларда сўзлашган, лекин араб тилида эмас, бироқ, умрининг охирига келиб етмушга яқин тилни билган. Боғдодда яшаб, ал Фаробий турли илмлар, энг аввало мантиқ билан шуғуллана бошлаган. Бу вақтда Боғдоддаги энг таниқли мутафаккир Абу Бишр Матт бен Йунис бўлган. Ўқувчилари сафидан ал Фаробий ҳам ўрин эгаллаб, Абу Бишр Маттнинг сўзларига кўра, у Арастунинг мантиққа доир асарларига изоҳлар ёзган. Ал Фаробий Арасту меросини ўрганишга чуқурлашиб кетди ва ғояларни қабул қилиш, буюк юнон олими қолдирган масала ва муаммолар ечимида енгилликка эришди.

Ал Фаробийнинг кўп қиррали илмий тадқиқотлар натижаси ўрнида “Фанлар таснифи ҳақида” рисоласини айтиш мумкин. Унда ўз даврининг барча илмлари қатъий тартибда саналиб, ҳар бир фан таърифи ўрганиб чиқилган.

Боғдодда ал Фаробий ўз билимларини чуқур бойитади, таниқли олимлар билан муносабат ўрнатиб, тез орада улар орасида нуфузга эга бўлади. Лекин ақидапараст

йўналишдаги уламолар орасида ал Фаробийда сафдошларининг фикрларига нисбатан зиддият уйғониб, билимга эга бўлишда ақл-идрокка асосланган ва инсонларни дунёвий ҳаётида бахтга эришиш йўлига қаратилган фикри олға туради. Натижада, ал Фаробий Боғдоддан кетишга мажбур бўлади.

Тахминан 941 йилдан бошлаб Форобий Дамашқда яшаган. Шаҳар чеккасидаги боғда қоровул бўлиб, камтарона кун кечириб, илм билан шуғулланган. Сўнгги йиллар у Ҳалаб (Алеппо) ҳокими Сайфуддавла Ҳамдамид (943—967) илтифотида сазовор бўлди. Тадқи-қотчилар унинг Ҳалабдаги ҳаётини энг самарали давр ҳисоблайдилар. Чунки бу ҳоким ҳурфикрлилиги, илм-фанга эътибор берганлиги билан ажралиб турган. У Форобийни саройга таклиф этади, лекин Форобий бунга кўнмайди, оддий ҳаёт кечиришни афзал кўради.

У Дамашқ орқали Мисрга йўл олади. Ўзининг “Фуқаро сиёсати” китобида у бу ишни Боғдодда бошлаб, Қохирада (Миср) якунлаганини эсга олади. Саёҳатдан сўнг ал Фаробий Дамашққа қайтади умрининг охиригача шу ерда ёлғизликда ҳаёт кечиради. Ўз асарларини у алоҳида қоғозларда қолдиради (шу сабабли унинг асарлари алоҳида боб ва қайдларда сақланиб қолган, айримлари парчалардагина сақланиб, улардан кўплари якунланмаган ҳам). Саксон ёшида вафот этган ва Дамашқнинг Кичик девори тагига кўмилган. Айтишларича, ўлимидан сўнг мозори ёнида подшонинг ўзи тўрт қамиш устида намоз ўқиган.

Фаробийнинг фалсафий фаолияти кўп қиррали, у энциклопедиячи-олим бўлган. Файласуфнинг умумий ишлари сони 80 ва 130 ўртасида. Асосий асарлари: “Донишмандлик геммалари”, “Ҳимматли шаҳар аҳолисининг нуқтаи назари ҳақида рисола”, Илмлар таснифи рисоласи, “Катта мусиқа китоби”.

Фаробий доимий равишда дунёнинг тузилишини ўрганишга ҳаракат қилган. Изланишларига кўра, барчасининг боши ҳар доимгидай Аллоҳ. Ўртаси — борлик иерархияси. Одамзод — дунёни англаб, унда ҳаракатланувчи ногирон. Охири — чинакам бахтга эришиш. берилган

Ал Фаробий инсониятнинг билимга эга бўлиш моҳиятига ойдинлик киритган. Моҳиятни англаш учун ҳис қилишнинг ўзи етарли эмас. Бунга фақат ақл ёрдамида эришиш мумкин. Умуман олганда Фаробийнинг фозил жамияти, комил инсони бахт-саодат, ўзаро ёрдам, доно бошлиқ, тенглик ҳақидаги фикрлари ўз даври учун ҳаёлийдир. Лекин инсонни маънавий озод этишга, унинг имкониятларини очишга, гуманистик йўналишни асослашга қаратилган бу таълимот илғор ижтимоий тафаккур тараққиётига буюк ҳисса бўлиб қўшилди. Кейинги йилларда унинг ижоди ва таълимотига бағишланган бир қанча тадқиқотлар, асарлар юзага келди.

Ўзбекистон ва Қозоғистонда Фаробий номига қўйилган кўча, мактаб ва кутубхоналар мавжуд

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://ziyouz>
2. Академик М.М.Халилов асари
3. "Буюк сиймолар алломалар" Муаллифи жамоа
4. "Фозил одамлар шахри". Абу Наср Фаробий
5. [https://hilol.nashr/uz](https://hilol.nashr.uz)